

Д.В. ПАШНЄВ*Кримський юридичний ін-т Національного ун-ту внутрішніх справ*

УДК 343.98:004.056.53

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ, ПРИЗНАЧЕННЯ І ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ¹

Запропоновані деякі шляхи удосконалення процедури проведення судових досліджень носіїв слідів комп'ютерних злочинів.

Основним видом експертизи, що проводиться при розслідуванні комп'ютерних злочинів, є судова комп'ютерно-технічна експертиза (СКТЕ). СКТЕ проводиться в цілях: визначення статусу об'єкту як комп'ютерного засобу, виявлення і вивчення його ролі в злочині, що розслідується, а також отримання доступу до інформації на носіях даних з подальшим всебічним її дослідженням [1, с.118].

На питаннях застосування спеціальних знань при розслідуванні комп'ютерних злочинів зупинялися при розробці відповідної методики П.Д. Біленчук, В.Б. Вехов, В.В. Крилов, В.А. Мещеряков, В.Е. Козлов, М.В. Салтєвський, Н.Г. Шурухнов та ін. Спеціальні роботи з питань комп'ютерно-технічної експертизи належать О.Р. Россинській та А.І. Усову.

Аналіз цих джерел і практики призначення та проведення СКТЕ дозволив виділити деякі проблеми, на які зокрема вказує і О.М. Бандурка [2, с.94]: відсутність в органах та підрозділах внутрішніх справ спеціалістів для проведення безоплатних комп'ютерно-технічних експертиз, низький рівень фінансування для проведення платних експертиз такого рівня, відсутність методики проведення комп'ютерно-технічної експертизи.

Але з недавнього часу в НДЕКЦ МВС України та в експертних відділеннях на місцях стали створюватись підрозділи експертиз у сфері комп'ютерних технологій та інтелектуальної власності, і деякі експерти вже отримали допуск на проведення СКТЕ. В структурі НДЕКЦ ГУ МВС України в АР Крим у 2004 р. тільки один спеціаліст одержав допуск на проведення даного роду експертиз (спеціальність 10.9 "Комп'ютерно-технічні дослідження" – "Дослідження агрегатів, програмного забезпечення ЕОМ, електронної побутової техніки"). Наскільки відомо автору, в штатах МВС України таких спеціалістів одиниці. Набагато більше їх у відповідних підрозділах НДІСЕ Міністерства юстиції України, проте це інше відомство, і звернення практичних працівників МВС в ці підрозділи для проведення КТЕ пов'язано, за їх словами, з рядом труднощів. В першу чергу з тим, що в НДІСЕ ці дослідження дорого коштують, а порядок розрахунків склад-

ніший, ніж з НДЕКЦ МВС. Тому їм доводилося звертатися до осіб, зв'язаних за родом діяльності з комп'ютерними технологіями і які мають технічну освіту. Проте, компетентність таких осіб іноді перевірити важко.

Отже, з появою таких підрозділів та спеціалістів з СКТЕ в системі МВС України вказані проблеми поступово будуть вирішуватися. В цій статті автор зосередив увагу на деяких тактичних особливостях призначення та проведення СКТЕ.

При дослідженні питань експертизи ЗКТ звернемо увагу на проблеми "польової криміналістики", які розглядав Р.С. Белкін, зокрема щодо проведення експертизи в "польових" умовах і ситуаційної експертизи місця події [3, с.20]. Вони ґрунтуються на двох положеннях: принциповій можливості і доцільності проведення експертизи в "польових" умовах і визнання місця події в цілому (а не окремих слідів і предметів) об'єктом експертизи. Відносно проведення експертиз на місці можливого комп'ютерного злочину ми зауважимо, що у зв'язку з нестабільністю слідів у віртуальному просторі існує навіть не доцільність, а необхідність проведення СКТЕ на місці події. Можливість же таких досліджень випливає з наступного.

Р.С. Белкін зазначав, що труднощі при проведенні експертизи на місці події в даний час легше можуть бути здолані, оскільки пересувні криміналістичні лабораторії, оснащені сучасними засобами зв'язку і необхідним дослідницьким устаткуванням, наявність компактних сховищ довідкової інформації, яка може бути потрібна експерту для дачі висновку, розвиток системи експрес-методів дослідження - все це створює необхідні умови для проведення експертизи в "польових" умовах. По суті, ми маємо справу з ситуацією, при якій навіть лабораторні дослідження стають "польовими", бо сама лабораторія знаходиться в "полі". Нема потреби казати, наскільки істотним при цьому виявляється виграв у часі, можливість в повному розумінні слова оперативно використовувати результати експертизи, реально включити її в комплекс засобів і методів розкриття злочину за гарячими слідами [3, с.24].

В результаті дослідження автором комплексу спеціальних засобів збирання та дослідження слідів комп'ютерних злочинів, ми дійшли висновку, що цей набір дуже компактний, легко транспортується, і достат-

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Орлов П.І. (НУВС).

ній для проведення експертизи прямо на місці знаходження ЗКТ. Проблему складає тільки забезпечення експерта необхідним програмним та апаратним комп'ютерним забезпеченням, що відповідає процесуальним вимогам.

Об'єктом ситуативної експертизи є подія, що вивчається експертом по її матеріальних відображеннях в речовій обстановці місця події. Г.Л. Грановський підкреслював, що йдеться про широкий підхід, що охоплює подію в цілому: її час, місце, структуру і стадії виконання, а також встановлення осіб, що беруть участь в ньому, предмету посягання, завданого збитку, зв'язків між діями осіб і наслідками, що відобразилися в окремих слідах і обстановці в цілому [4, с.3]. Такий підхід обумовлений тим, що знань слідчих для оцінки ситуації місця події, особливо зв'язаної з використанням сучасних технічних засобів, зокрема комп'ютерних, вже недостатньо.

Основним об'єктом дослідження експерта повинна стати інформація, що міститься в динамічній структурі ситуації в цілому, а не окремі елементи ситуації, які є об'єктами окремих досліджень. Ситуативна експертиза є багатоступінчатою. За своєю природою - це комплексна експертиза або комплекс експертиз. У випадках, коли один експерт не володіє всім комплексом спеціальних знань, експертам різних спеціальностей доручається дослідження окремих елементів і підсистем ситуації, але всі результати повинні бути використані одним експертом для формулювання висновку, що відноситься до ситуації в цілому. Ці положення приводилися криміналістами по відношенню до криміналістичних експертиз. Але, на наш погляд, вони справедливі і для судових комп'ютерно-технічних експертиз.

Оскільки спеціальні знання в області комп'ютерних технологій мають велику кількість напрямків, і навіть в середині роду СКТЕ є декілька видів, вирішення всіх питань в складних справах одним експертом в межах одного виду експертизи частіше неможливо.

Дослідники зазначають, що при проведенні експертних досліджень у зв'язку з розслідуванням справ по комп'ютерних злочинах для кваліфікованого формування питань, що виносяться слідчим на вирішення експертів, потрібен експерт або як мінімум спеціаліст-системотехнік, здібний сформулювати тактичну слідчу задачу як сукупність окремих питань до вузьких технічних спеціалістів і потім "зібрати" їх відповіді в єдину картину, необхідну слідчому [5]. Підтвердженням правильності такого шляху проведення експертних досліджень є нові інформаційні технології фірм-інтеграторів, здатних зібрати окремі рішення різних фірм і різних виробників в єдиний технологічний комплекс (наприклад, автоматизовану систему управління металургійного комбінату, систему управління повітряним рухом регіону і т.п.) і забезпечити його оптимальне функціонування.

Ще однією особливістю, що притаманна судовим комп'ютерно-технічним дослідженням, є необхідність максимальної деталізації питань, що виносяться на вирішення експертів. Така деталізація можлива при проведенні декількох етапів експертиз різної глибини, при яких результати попереднього рівня використовуються для конкретизації задач на наступному рівні.

Аналіз практики розслідування конкретних кримінальних справ по комп'ютерних злочинах показує, що у ряді

випадків для слідства виявляється достатньо основних висновків експертизи, одержаних при швидкому перегляді вмісту магнітних носіїв з використанням стандартних засобів. В першу чергу, це відноситься до злочинів, де комп'ютер виступає як засіб вчинення "традиційних" видів злочинів.

У зв'язку з цим слід погодитися з В.А. Мещеряковим, який вважав доцільним виділення трьох основних рівнів проведення СКТЕ: експрес-експертизи; стандартної експертизи; детальної експертизи [6, с.331]. Але ми розуміємо принцип виділення таких рівнів та задачі кожного рівня дещо інакше. В.А. Мещеряков пропонує ускладнити стандартну процедуру призначення та проведення судової експертизи по відношенню до СКТЕ, встановивши для експертиз кожного рівня свої строки та підрозділи, що можуть їх проводити. На наш погляд, це неприпустимо і не є необхідним - можна вирішити цю проблему в рамках чинних процесуальних вимог та діючої структури експертних підрозділів.

Під час експрес-експертизи проводиться аналіз вмісту носіїв інформації, визначення його призначення, властивостей інформації і програмного забезпечення, що використовується в обчислювальній системі для вирішення такої невідкладної на первинному етапі розслідування задачі, як виявлення слідів злочину, що вкажуть на інші потенційні носії слідів вчиненого злочину, зокрема на засоби комп'ютерних технологій, що були елементами механізму злочину. При цьому застосовуються елементарні дослідницькі операції. Це найчастіше перегляд файлів на носіях з використанням стандартних програмних засобів, налаштованих на типові формати зберігання інформації, як у текстовому вигляді, так і у вигляді графічного зображення і таблиць баз даних. При проведенні даного виду експертизи не аналізуються і не розкриваються: файли та інформація, захищена з використанням стандартних засобів (наприклад, встановлені у файлах MS Office паролі), файли невідомих або нестандартних форматів.

Стандартна комп'ютерно-технічна експертиза проводиться в лабораторних умовах експертними підрозділами правоохоронних органів із залученням усіх наявних у експерта засобів.

І, нарешті, детальна СКТЕ повинна призначатись, якщо спеціальних знань відомчого експерта, можливостей наявних в нього програмно-технічних засобів не вистачило для вирішення питань, що повинні бути вирішені експертизою. Детальна експертиза є самим трудомістким і найскладнішим видом комп'ютерно-технічних експертиз і має проводитися в спеціалізованих установах, що володіють високим науковим потенціалом і необхідним технічним забезпеченням. Це можуть бути вищі навчальні заклади, науково-дослідні інститути та інші провідні установи в галузі комп'ютерних технологій.

При призначенні комп'ютерно-технічної експертизи більш високого рівня разом із постановою про її призначення слідчий повинен направити експерту усі висновки проведених раніше експертиз, а також усі речові докази, що для них надавалися. Дана вимога обумовлена економією часу, зусилля більш потужних засобів повинні бути направлені на виявлення слідів злочинних дій, які не були знайдені при проведенні попередніх, менш глибоких експертиз. Враховуючи одержані відомості, а також поточні

тактичні задачі, слідчий формулює для наступних досліджень більш чіткіші і вужчі задачі. При проведенні досліджень на кожному рівні висновки різних експертів повинні бути досліджені одним експертом, що зведе їх у систему в рамках ситуаційної експертизи.

Усі вказані етапи проявляються і зараз при проведенні одного дослідження. Експерт взаємодіє в ході експертизи зі слідчим, і в залежності від досягнутих на певний час результатів - повідомляє йому факти, що того цікавлять в ході розслідування. Але ж ці відомості отримуються слідчим не процесуально в ході використання консультативної допомоги експерта і тому не мають доказового значення і не дозволяють йому посилаючись на них при прийнятті процесуальних рішень. Вони мають лише орієнтуюче значення для розслідування. Наприклад, якщо при проведенні дослідження факти будуть вказувати на необхідність проведення обшуку, і інших фактів не буде, суд може не затвердити рішення про його проведення.

Отже, на основі викладеного зробимо висновок, що необхідність проведення СКТЕ в "польових" умовах, виділення рівнів комп'ютерно-технічних досліджень за критерієм деталізації питань та складності вирішуваних задач, дослідження всіх фактичних даних, зокрема тих, що встановлюються експертизами, в рамках ситуаційної експертизи одним експертом, що має пізнання в системотехніці,

має практичне значення для ефективного розслідування комп'ютерних злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Россинская Е.Р., Усов А.И. Судебная компьютерно-техническая экспертиза. -М.: Право и закон, 2001. -416 с.
2. Бандурка О.М. Интерпол: Міжнародна організація кримінальної поліції: Наук.-практ. посібник. -Харків: Держ. спец. вид-во «Основа», 2003. -332 с.
3. Белкин Р.С. Курс криминалистики. -В 3-х т. -Т.3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. -М.: Юристъ, 1997.
4. Грановский Г.Л. Криминалистическая ситуационная экспертиза места происшествия // Рефераты науч. сообщ. на теорет. семинаре-криминалист. чтениях; 21 апреля 1977 г. -М., 1977. -Вып.16. -С.3-8.
5. Мещеряков В. А. Компьютерно-техническая экспертиза и тактические рекомендации по ее применению // Защита информации. Конфидент. -1999. -№ 6. -С.11-18.
6. Мещеряков В.А. Преступления в сфере компьютерной информации: основы теории и практики расследования. -Воронеж: Изд-во Воронежск. гос. ун-та, 2002. -408 с.

Надійшла до редколегії 11.01.2005

ПАШНЕВ Д.В. ОСОБЕННОСТИ ПОДГОТОВКИ, НАЗНАЧЕНИЯ И ПРОВЕДЕНИЯ СУДЕБНОЙ КОМПЬЮТЕРНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Предложены некоторые пути совершенствования процедуры проведения судебных исследований носителей следов компьютерных преступлений.

PASHNEV D.V. FEATURES OF PREPARATION, SETTINGS AND CONDUCTING OF COMPUTER FORENSIC

Some ways of improvement procedure of realization judicial researches carriers of traces computer crimes are offered.

УДК 378.147-057.36

В.В. ПОСМЕТНИЙ, канд. юрид. наук

Кримський юридичний інститут Національного університету внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНЕ НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМКИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

Розглянуті окремі елементи професійного навчання працівників органів внутрішніх справ.

Становлення державної служби в органах внутрішніх справ нерозривно пов'язане з удосконаленням системи професійного навчання осіб рядового і начальницького складу. Водночас реальність така, що становлення самої державної служби в органах внутрішніх справ та удосконалення системи підготовки осіб рядового і начальницького складу відбувається в умовах зміни парадигми суспільного розвитку, типу культури, духовно-моральних орієнтирів. За таких умов ефективне функціонування системи відповідного безперервного професійного навчання працівників органів внутрішніх справ є нагальною пробле-

мою та важливим фактором зміцнення суспільного правопорядку, становлення демократичної, соціальної, правової держави з соціально-орієнтованою ринковою економікою. Поряд з цим варто пам'ятати, що в розробці засад розвитку професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ неможливо обмежуватись тільки рішенням поточних завдань.

Проблеми професійного навчання працівників органів внутрішніх справ були предметом досліджень зокрема М.І. Ануфрієва, О.М. Бандурки, В.С. Венедиктова, Т.Г. Грици, І.І. Дядечка, Р.А. Каложного, Я.Ю. Кондратьєва,